

فصلنامه علمی - تخصصی
مطالعات میان‌رشته‌ای
هنر و علوم انسانی

سال اول، شماره چهارم، زمستان ۱۴۰۱
صص ۱۸۹-۱۹۷

**نگاه اجتماعی به زن در عکاسی معاصر ایران از دیدگاه فمینیستی (مطالعه موردی:
آثار شادی قدیریان)**

سیده فریما موسوی / دانشجوی کارشناسی ارشد عکاسی، دانشکده هنر، معماری و شهرسازی، موسسه آموزش عالی اقبال
لاهوری، مشهد، ایران.*
farima.m79@gmail.com
رضوانه سادات موسوی / کارشناسی ارشد جغرافیای انسانی (گرایش برنامه‌ریزی روستایی)، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد
اسلامی مشهد، مشهد، ایران.

چکیده

فمینیسم جنبشی است که با داعیه دفاع از حقوق زنان در حوزه تمدنی غرب و با بهره‌گیری از اصول و مبانی آن، پا به عرصه اندیشه‌های سیاسی و اجتماعی نهاد و کوشید تا در ساخت‌های گوناگون زندگی اجتماعی، غبار غربت از چهره زنان بشوید و با تحلیل عوامل فرودستی آنان، به مبارزه با این عوامل پردازد و با همین هدف، به نقد و بررسی تاریخ هنر و زیباشناسی همت گماشت. نکته محوری فمینیست‌ها، شناخت تحلیل زندگی فرهنگی با توجه به تمایز جنسی مرد و زن است. پرسش عمده آنان این است که چرا زنان در تاریخ هنر جایگاهی ندارند؟ از نظر آن‌ها، تاریخ هنر و زیباشناسی، هیچ‌گاه هنر زنان را به رسمیت نشناخته و با ترویج اندیشه‌ها و اتخاذ سیاست‌های خاص، بر نادیده گرفتن خلاقیت هنری زنان، تأکید کرده است و به جای آن، با موضوع قرار دادن بدن زنان برای آفرینش‌های هنری، به فرودستی زنان دامن زده است. فمینیست‌ها برای مقابله با تاریخ هنر مردمحور، از راهکارهای مختلفی در خلق آثار هنری استفاده کرده و با نقد فلسفه و تاریخ هنر سنتی زمینه حضور بیشتر زنان را در عرصه‌های گوناگون هنری فراهم ساخته‌اند. شادی قدیریان عکاس زن ایرانی است که در مجموعه‌هایش به دغدغه‌های زنان می‌پردازد و معتقد است باید فهم آثارش به مخاطب واگذار شود.

کلیدواژه‌ها: فمینیسم، زنان، عکاسی معاصر ایران، شادی قدیریان.

The Social Vision of Women in Contemporary Iranian Photography from a Feminist Standpoint (Case Study: Shadi Qadirian's Works)

Seyyede Farima Mousavi / Master's student in Photography, Faculty of Art, Architecture and Urban Planning, Eqbal Lahoori Institute of Higher Education, Mashhad, Iran.* farima.m79@gmail.com

Rezvaneh Sadat Mousavi / Master of Human Geography (Rural Planning), Faculty of Humanities, Islamic Azad University of Mashhad, Mashhad, Iran.

Abstract

Feminism is a movement that, with the demand to defend the rights of women in western civilization and by using its principles and foundations, entered the arena of political and social thoughts and tried to wash away the dust of foreignness from the face of women in various fields of social life and by analyzing the factors of their inferiority, to fight against these factors, and with this goal, he devoted himself to the criticism and review of the history of art and aesthetics. The main point of feminists is to understand the analysis of cultural life in terms of the difference between men and women. Why don't women have a role in art history? According to them, the history of art and aesthetics has never recognized women's art and by promoting ideas and adopting specific policies, it has emphasized ignoring women's artistic creativity instead, by placing women's bodies for artistic creations, it has fueled the inferiority of women. Feminists have used different strategies to create works of art to deal with the history of populist art and by criticizing the philosophy and history of traditional art, they have provided the ground in the presence of more women in various art fields. Shadi Qadirian is an Iranian photographer who takes care of women's concerns in her collections and believes that the comprehension of her works should be left to the audience.

Keywords: feminism, women, Iranian contemporary photography, Shadi Qadirian.

مقدمه

شادی قدیریان متولد ۱۳۵۳ در تهران و فارغ التحصیل رشته عکاسی از دانشگاه آزاد اسلامی است. وی فعالیت عکاسی خود را از سال ۱۳۷۸ با مجموعه عکس «قاجار» شروع کرد و تاکنون ده مجموعه با محوریت زندگی زنان به نمایش گذاشته است. قدیریان در گفت‌وگویی که با نازنین خسروانی داشته است، تاکید می‌کند که «خود اثر باید زبان گویای خالقش باشد» (خسروانی، ۱۳۹۷: ۵). از این‌رو، قدیریان فهم اثر را به مخاطب واگذار می‌کند و توضیح هنرمند در مورد هدف از خلق اثر را درست نمی‌داند، لذا اگرچه تا کنون نقدهای بسیاری از منظر فمینیستی، اجتماعی و تقابل سنت و مدرنیته بر آثار ایشان شده است و مهمترین علت زن محوری را نگاه فمینیستی هنرمند بیان کرده‌اند لیکن از آنجا که وی عکس‌هایش را به گونه‌هایی کارگردانی کرده تا در ذهن مخاطب سولاتی متعدد ایجاد شود و به دنبال پاسخ آن‌ها بگردد تا حقیقت دریافت اثر را آشکار کند، نگاه تک بعدی که هنرمند نیز مخالف آن است قابل پذیرش نمی‌باشد؛ چنان که به عنوان مثال در مجموعه «قاجار» پوشش‌های متفاوت زن‌ها و وسایل مدرن، پاسخی بیش از این را می‌طلبد که فقط بگوییم، زن نشانه سنت است یا در مجموع «مثل هر روز» که زن با چادر گلدار و وسایل خانه تصویر شده، نمی‌توان تنها به پیوند زن و کار در منزل اشاره کرد و در نهایت، بگوییم که قدیریان به دنبال بیان نقد فمینیستی به زندگی زن‌های ایرانی بوده است. در نتیجه، اگر بپذیریم که این تنها پاسخ ممکن نیست، در این صورت، می‌توانیم پرسش‌ها و پاسخ‌های بیشتری را مطرح کنیم؛ به عبارتی با متن به گفت‌وگو بنشینیم تا پاسخ‌های دیگری آشکار شود.

در مقاله حاضر سعی شده به بررسی و نقد آثار خانم قدیریان از دیدگاه هنر فمینیستی پرداخته شود. این پژوهش به روش توصیفی-تحلیلی مجموعه عکس از آثار شادی قدیریان را از دیدگاه فمینیستی مورد نقد و بررسی قرار می‌دهد. در پژوهش‌های اکبرزاده قربانی، مرادخانی و عصار کاشانی، مجموعه عکس «قاجار» قدیریان مورد نقد و بررسی قرار گرفته است.

مفهوم هنر فمینیستی

هنر واژه‌ای چند منظوره است و از زوایای مختلف می‌شود به آن نگاه کرد. زن به عنوان

جایگاهش در یک اثر هنری از چند ساحت مختلف مانند فلسفی، اجتماعی و زیبایی‌شناسی می‌تواند مورد بررسی قرار گیرد (چراغی کوتیانی، ۱۳۹۰: ۳۷-۳۸). فمینیست‌ها بر این باورند که در جریان سنتی تاریخ هنر، کمتر به استعداد و موجودیت زنان در خلق آثار هنری پرداخته شده است، بلکه در مقام ناظر نیز به قوت و قدرت ادراک زیباشناختی او بهایی نداده است؛ در حالی که در پرتو تحقیقات و مطالعات گسترده انسان‌شناسان و روان‌شناسان به تفوق نسبی نیمکره راست مغز زن، که تأثیر شگرفی در نقد و نظر و خصوصاً در جنبه‌های زیباشناختی آثار هنری دارد، اذعان شده است، اما در این عرصه نیز نگاه مردانه مسلط است (بلخاری، ۱۳۹۰: ۱۷۴).

از فمینیسم هنوز تعریف منسجم و منجزی به دست داده نشده و فقط در تعبیر و تفسیرهای گوناگون، به گستره‌ای از انسان‌مداری لیبرال تا پست استراکچرالیزم اشاره شده است. روایت و تاریخ جنبش زنان همیشه حکایت پیوستن و گسستن بوده است و به همین علت، بر هر یک از مراحل آن انگه جدا زده شده است «یک جا هواداری از حق رای زنان» نامیده شده و و جای دیگر، «رهایی زنان»، یک بار «آزادی زنان» نام گرفته و بار دیگر «جنبش زنان»، یک جا «فمینیسم اجتماعی» بوده و جای دیگر، «فمینیسم رادیکالی» است (شفاهی، ۱۳۹۴: ۴). واژگان و اصطلاحات فمینیسم بر چسب‌های تازه سیاسی هستند که حمایت از اهداف جنبش‌های زنان را به ذهن متبادر می‌کند و به همین اعتبار، می‌توان گفت که فمینیسم شکل خاصی از گفتمان سیاسی است. یک عمل انتقادی و نظری در مبارزه با ضد پدرسالاری و جنسیت‌گرایی و معیارهایی است که به مرور زمان، بر مبنای ظواهر طبیعت به جنسیت و نحوه ابراز احساسات آن‌ها هستی گرفته است (قره باغی، ۱۳۸۳: ۲۲۶).

فمینیسم در فرهنگ لغت فشرده آکسفورد سیاسی، عبارت است از: دریچه‌ای بر نگرستن به جهان است؛ به گونه‌ای که زن‌ها را از دیدگاه زنان بررسی می‌کنند. نقطه اصلی تمرکز به تمرکز فمینیسم بر مفهوم مردسالاری است. مردسالاری را می‌توان سیستمی از قدرت مردانه توصیف کرد که زنان را از طریق موقعیت‌های اجتماعی، اقتصادی و سیاسی سرکوب می‌کند. در فرهنگ معین، نهضت طرفداری از حقوق زن و در فرهنگ عمید، نهضت حمایت از حقوق سیاسی و اجتماعی زنان معنا شده است (URL1).

شادی قدیریان

شادی قدیریان (شادآفرین قدیریان) در سال ۱۳۵۳ ه.ش به دنیا آمد. در سال ۱۳۷۲ مشغول تحصیل در رشته عکاسی شد و با استنادانی چون بهمن جلالی و کاوه گلستان آشنا شد. قدیریان فعالیت عکاسی خود را از سال ۱۳۷۸ با مجموعه عکس «قاجار» آغاز کرد و سال بعد در گالری گلستان به نمایش گذاشت. در این مجموعه، عکاس تحت تأثیر عکس‌های تاریخی ایران است. بهمن جلالی در گرایش و دلبستگی قدیریان به این عکس‌ها نقش مهمی دارد. قدیریان می‌گوید: «من از سال دوم دانشگاه کنار آقای بهمن جلالی در موزه عکسخانه کار می‌کردم و در این مکان، عکس‌های آرشیو قدیمی را زیاد می‌دیدم و این عکس‌ها بسیار در نگاه من تأثیرگذار بود. همچنین رساله نوشتاری دانشگاهم را نیز روی تاریخچه عکاسی ایران متمرکز کردم و کار عملی آن هم همین مجموعه عکاس قاجار است (زر افشانی، ۱۳۹۵: کدخبر ۱۳۹۳۰).

قدیریان «خارج از فوکوس»، «قاجار»، «پرس فتوی من»، «مثل هر روز، رنگی باش»، «از غرب به شرق»، «کنترل آلت دلیت»، «هیچ، هیچ»، «مربع سفید» و «شاپرک خانم» را با محوریت زنان به نمایش گذاشته است. قدیریان در گفت‌وگو با شیرین برق نورد گفت: «اولین بار که روی موضوع زنان کار کردم، همون مجموعه عکس‌های قاجار بود، دلیل انتخاب زن‌ها در عکس‌های اون مجموعه، این بود که من خودم زنم و با زن‌ها راحت‌تر ارتباط برقرار می‌کنم. همین. تقریباً خیلی اتفاقی، فقط زن رو انتخاب کردم و اصلا به ماجراهای دیگه فکر نکردم، ولی کم کم این ماجرا توی کارهام عمده شد. مخصوصا با مجموعه بعدی که همون مجموعه «مثل هر روز» بود دیگه مستقیما در مورد بخشی از زندگی حرف زدم که کاملا زنانه بود، ولی باز نمی‌تونم بگم با این عکس‌ها می‌خواستم فعالیت خاصی کنم، نه. فقط می‌خواستم یه چیزی راجع به زن‌ها بگم، راجع به خودم. چون زندگی یک دفعه خیلی تغییر کرد و می‌خواستم حتما داستان جدیدم راجع به این قضیه باشه. نمی‌دونم اون دو تا مجموعه به من کمک کردن یا ارتباطاتی که من به واسطه اون‌ها پیدا کردم. باعث شد که دیگه جدی‌تر به ماجرا نگاه کنم. همون دوره بود که من توی سایت زنان ایران شروع به کار کردم. بعد از اون بود که بیشتر روی موضوع زن‌ها فوکوس کردم و تا حالا هم ادامه داشته، ولی باز هم نمی‌تونم خودمو یک هنرمندی بدونم که داره فقط راجع به زن‌ها کار می‌کنه. ممکنه مجموعه بعدی من کاملا متفاوت باشه. این دغدغه رو دارم، ولی پایه کارمو این نگذاشتم. نیومدم اینجا که فقط

راجع به زنها حرف بزنم. ممکنه مجموعه بعدی راجع به کودکان باشه (URL2).

تحلیل پروژه مثل هر روز

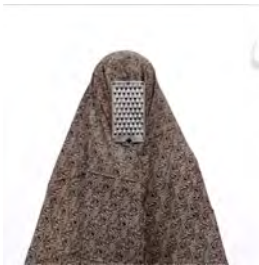
تصویر ۱: پروژه مثل هر روز، (URL3)

در تصویر ۱، یک زن با چادر طرح‌دار پوشانده شده است. از سر تا نیم‌تنه‌اش در مرکز کادر قرار دارد و یک فنجان قرمز با نعلبکی مقابل صورتش است. فارغ از اینکه آن زن در کجای دنیا زندگی می‌کند و چه فعالیت‌هایی دارد، آنچه در این اثر حائز اهمیت است، همه فهم بودن آن است. برای مثال، فرقی نمی‌کند این زن ایرانی باشد یا امریکایی و فرانسوی، هر زنی در هر جای دنیا، دغدغه‌های مربوط به خانه‌داری و نگرانی فرزندان را دارد.

تصویر ۲: پروژه مثل هر روز، (URL3)

در تصویر ۲، شمایل چهره زن قابل مشاهده نیست. پس نمی‌توان به لذت‌ها، آرمان‌ها و اشتیاق او درباره زندگی پی برد. آنچه اهمیت دارد، اشیاء روی صورت است.

تصویر ۳: پروژه مثل هر روز، (URL3)

در تصویر ۳، همه چیز مانند دو تصویر قبلی است. سوژه‌ها در تله اشیاء و ارتباط هر روزه با آن‌ها دست و پنجه نرم می‌کنند؛ انگار آن‌ها هویت مستقل ندارند و محدود به اشیاء و رفتارهای تکرار شونده شده‌اند.

تحلیل پروژه شاپرک خانوم

شاپرک خانوم، قرائتی دیگر از نمایشنامه شاپرک خانوم بیژن مفید است. شاپرک خانوم

در پی وعده‌ای که با آفتاب دارد، در جست‌وجوی راه خروج و رسیدن به نور در تار عنکبوت گرفتار می‌شود و عنکبوت که با دیدن زیبایی و ظرافت شاپرک خانوم، دلش به رحم آمده و با شاپرک خانوم قرار می‌گذارد که یکی از حشرات داخل انباری تاریک را برایش بیاورد و در تارهای تنیده‌اش گرفتار کند تا راه خروج و رسیدن به نور را نشان دهد، اما شاپرک خانوم هر بار بعد از شنیدن درد دل حشرات دلش می‌سوزد و در نهایت، دست خالی با بال‌های خراشیده نزد عنکبوت بازمی‌گردد و خود را در تار می‌اندازد تا غذای او شود. عنکبوت که از ماجرا خبر دارد دست‌های شاپرک خانوم را از تارها، رها می‌کند و راه خروج را به او نشان می‌دهد تا به وعده دیدارش با آفتاب برسد. شاپرک خانوم حشرات را فرامی‌خواند تا آن‌ها نیز در این آزادی سهمی داشته باشند، اما هیچ پاسخی نمی‌شنود. شاپرک خانوم، مأیوس از رفتار حشرات دیگر، بال‌های خسته‌اش را باز می‌کند و به سمت نور می‌رود (خاوری، ۱۳۸۹: ۱۸).

تصویر ۴: پروژه شاپرک خانوم، (URL3)

در تصویر ۴، زنان همگی در سایه و تاریکی، در مقابل روزنه‌های نور، تار می‌تندند. آن‌ها در حکم شاپرک‌هایی هستند که تور عنکبوت اسیر و گرفتار شده‌اند و راهی برای رهایی باید پیدا کنند. سیاه و سفید بودن عکس دلالت بر ناامیدی سوژه دارد.

تصویر ۵: پروژه شاپرک خانوم، (URL3)

در تصویر ۵، پرکنتراست بودن عکس، نشان از ناامیدی و درماندگی تصویر دارد. وجه مشترک تکاپوی سوژه در تمامی آثار مجموعه، به معنای تلاش آن‌ها برای زیستن و زندگی بهتر است.

تصویر ۶: پروژه شاپرک خانوم، (URL3)

در این مجموعه عکس، زنان همگی در سایه و تاریکی، در مقابل روزنه‌های نور، امیدی برای رهایی دارند. با توجه به

هدف عکاس، رنگ در این مجموعه جایی ندارد. وجود فضای روشن و تاریک بر محتوای مجموعه می‌افزاید.

پیش‌داوری

هنگامی که ما به عنوان یک مخاطب و بیننده با عکسی مواجه می‌شویم، به صورت خودآگاه یا ناخودآگاه عکس را داوری می‌کنیم. داوری یا قضاوت درباره عکس بر اساس اطلاعاتی است که از گذشته تا کنون به ما رسیده است و به کمک آن‌ها مخاطب می‌تواند یک اثر هنری را مورد نقد و بررسی قرار دهد. در عمل، نقد عکس نوع نگرش مخاطب می‌تواند تاثیر بسزایی روی او بگذارد و از دیدگاه‌های مختلفی مانند فلسفی، اجتماعی و سیاسی عناصر بصری تصویر را به چالش بکشد.

نتیجه

شادی قدیربان در مجموعه‌های خود از حضور زن بهره برده است. نه در ابتدای کار، اما پس از اولین مجموعه، قدیربان انتخاب می‌کند که آثاری با محوریت زن خلق کند. با توجه نوع دیدگاهش که زندگی روزمره زن را به چالش می‌کشد، می‌توان گفت نوعی نگرش فمینیستی در این آثار وجود دارد. با توجه به تغییر و تحول در جامعه، زن‌ها در هر دورانی، زمینه‌های حرکت در جامعه خود را می‌شناسند و همسو با آن پیوسته در جنبش و تغییر هستند. مخاطب با در نظر گرفتن این سویه‌ها، به این درجه از فهم می‌رسد که زن‌ها هیچ‌گاه در سکون نبوده‌اند. بنابراین تفسیر مخاطب از حضور زن‌هایی که شادی قدیربان تصویر کرده است، زن‌هایی هستند که عقاید و باورها در جامعه را می‌شناسند، به خود باوری رسیده‌اند، به توانایی‌های خود آگاه هستند، حضور پیوسته و فعال در جامعه دارند، اما ممکن است در فضای خانه، هر روزه تحت فشار کار و ذهن مشغولی‌های امور مربوط به خانه باشند.

منابع

- بلخاری، حسن. (۱۳۸۹). «زن و هنر». *مطالعات راهبردی زنان*. ۱۲(۴۷): ۱۷۱-۱۹۶.
- چراغی کوتیانی، اسماعیل. (۱۳۹۰). «هنر و زیبایی‌شناسی فمینیسم». *معرفت فرهنگی اجتماعی*. ۲۹-۴۴.

خاوری، زینب. (۱۳۸۹)، «وضعیت زنان در ایران پسا انقلابی»، *وقایع/تفاهیه*. ۴۴.
خسروانی، نازنین. (۱۳۹۷). *روایت گر سویدا*. تهران: ۰۹۸۲۱۰۰ گفتگو.
زرافشانی، مسعود. (۱۳۹۵). «عکاسی زنان با عنوان استیج فتوگرافی»، *اصفهان امروز*. کد خبر: ۱۳۹۳۰.
شفاهی، نجمه. (۱۳۹۴). «هنر فمینیستی ابزاری برای نقد با تحلیل پرده جودیت و هلوفرنس اثر
جنتلسکی». *اولین همایش بین المللی نوآوری و تحقیق در هنر و علوم انسانی*. ۱۳۳-۱۴۸.
قره باغی، علی اصغر. (۱۳۸۳). *واژگان و اصلاحات فرهنگی*. تهران: سوره مهر.

URL1: <https://abadis.ir/fatofa/%D9%81%D9%85%DB%8C%D9%86%DB%8C%D8%B3%D9%85>.

URL2: <https://anthropologyandculture.com/%DA%AF%D9%81%D8%AA%DA%AF%D9%88-%D8%A8%D8%A7-%D8%B4%D8%A7%D8%AF%DB%8C-%D9%82%D8%AF%DB%8C%D8%B1%DB%8C%D8%A7%D9%86>.

URL3: <http://shadighadirian.net>.